

TOOPUNALIPU
EESTI NSV
AKADEEMILINE
BALLETI-

ORDENIGA
RIIKLIK
OOPERI- JA
TEATER

„ESTONIA“

KRATT

Ballett 2 vaatuses 4 pildis

Muusika — **Eduard Tubin**

Libreto — **Elfriede Tubin**

Ballettmeister-lavastaja — **Enn Suve**

Dirigent — ENSV rahvakunstnik **Kirill Raudsepp**

Kunstnik — **Mari-Liis Küla**

1966

EDUARD TUBIN sündis 18. juunil 1905. a. Tartumaal Kallaste külas. Erialase hariduse sai ta Tartu Kõrgemas Muusikakoolis. Juba lapsena oli Tubin õppinud flöödi- ja klaverimängu. Tartu Opetajate Seminaris jätkusid õpingud klaveri alal. Keskseks aineks kujunes aga kompositsioon, mida Tubin õppis Heino Elleri juhendusel.

Aastail 1930—1944 töötas Tubin «Vanemuise» orkestri dirigendina. Ta juhatas mõned aastad ka Tartu Meestelaulu Seltsi koori. Alates 1944. aastast elab Tubin Rootsis. Ta töötab Drottingholmi ajaloolise teatri juures, toimetab ja valmistab lavastuseks ette ooperite ja ballettide vanu käsikirjalisi partituure.

Tugeva sümfonistina iseloomustab Tubinat erakordne vormitaju ja sügavalt mõtestatud sümfoonilise arenduse meisterlik oskus. Puhanguiline temperament on siin ühendatud raudse seesmise distsipliiniga. Tubina muusika on ääretult rütmikas, ühendab endas vastuolulisi elemente ja on küllastunud rütmi kontrapunktidest. Kuid ükski väljenduselement ei tungi tema muusikas esiplaanile, siin valitseb väljendusvahendite tark seesmine tasakaal.

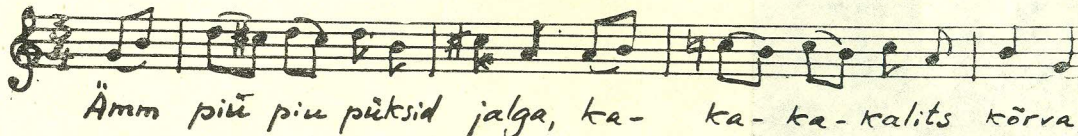
Lavamuusika alalt on Tubin loonud kaks balletti — «Kratt» (1940) ja «Siurulind» (1939). Peale selle muusikat sõnalavastustele. Kaheksa sümfooniati, süit eesti rahvaviisidele, kaks viiulikontserti, kontrabassikontsert, klaveri-kontsertiino, sümfooniati, kolm eesti tantsu, pidulik prelüüd, kontsert kammerorkestrile, klaverikvartett, kuus sonaati, klaveri- ja viiulipalad, üle kahekümne soololaulu ja üle kahekümne a capella koorilaulu kuulub Tubina loomingusse sümfoonilise, kammer- ja koorimuusika valdkonnas.

BALLETI «KRATT» SÜNNI- JA AJALUGU.

Balleti kirjutamise idee tekkis mul vist 1937. aastal. Tuli äkki pähe ja hakkas vaevama. Samuti oli peagi selge, et selle aine peaks olema võetud krati mütoloogiast. — Rääkisin sellest «Vanemuise» tantsitarile Elfriede Saarikule — oma praegusele abikaasale — ja tema oli ideest kui niisugusest vaimustatud, lubas kogu oma oskusega abistada mind libreto koostamisel, kui asi kord niikaugel.

Läksin siis toleaeegsesse Eesti rahvaluule arhiivi ja palusin dr. O. Looritsa kui «Krati» eriteadlase nõu ning abi. Varsti oli mul materjalide virn ees, tuli hakata läbi lugema ning valima jutukesti ning märkmeid, mis kogutud krati kohta. Mäletan, et otsisime Saarikuga kaua mingit kooshoidvat intriigi oma balletile. Krati tegemine oli selge, tema töö peremehe juures ka, maksamereliste lugu (— virmalised, tegelikult sarnane Walpurgi või Voipri öö loole) võis samuti väga kuid... kuni leidsin loo õitsilistest, kes krati «kinni panid». Siis lahenes ja selgus kõik.

Samaaegselt otsisin rahvaluule arhiivis laulu- ja pillilugude seast motiive, mis võiksid sobida balleti muusika aluseks. Krati motiivi leidmine võttis aega, kuni jäin peatuma järgmisel rahvalaulul:

Maksamereliste stseeni jaoks oli samuti raske midagi sobivat leida. Luuletasin alguse ise, hilisemas üldtantsus kasutasin aga üht veidi jõhkrat rahvalaulu:

Muusika kirjutamine koos tihedate käikudega rahvaluule arhiivi võttis, kui õieti mäletan, ligikaudu kaks aastat. 1938. a. kevadel, kui olin valmis jõudnud I vaatusega, kuulutas «Estonia» teater välja balleti- ja ooperivõistlused. Tahtsin sellest oma balletiga osa võtta ja lisasin tööle tempot juurde. Saatsingi «Krati» võistlusele, kuid tagajärge see ei andnud — olevat lühike õhtut täitva balleti jaoks.

Istusime siis uuesti koos libreto autoriga ja hakkasime oma teost pikemaks tegema. Juurde tuli II vaatusesse näit. talguliste stseen, õitsiliste pilti sulase ja peretütre duett jne. Kuid sõja puhkemise ning ärevate aegade tõttu jäi meie «Kratt» seisma, kuni Ida Urbel 1942. a. sellega tõsiselt tööd algas ning 1943. a. 31. märtsil toimus esietendus «Vanemuise» teatris. Järgmisel hooajal võttis ka «Estonia» selle lõpuks kavasse ja sealne esietendus oli 24. veebr. 1944. a. Kuuenda «Krati» etenduse ajal põles «Estonia» koos ainukese partituuri ja orkestrimaterjaliga maha. Järele jäi «Vanemuise» orkestrimaterjal ja üks klaviir. Kodumaalt lahkudes võtsin

ELFRIEDE TUBIN

need kaasa ja siin nad vedelesid, kuni 1959. a. «Vanemuise» teater mulle ettepaneku tegi partituuri uuesti restaureerida ning lubada teost «Vanemuises» lavale tuua.

Partituuri restaureerimine orkestri nootide järele on küll vist kõige igavam ning kannatust nõudvam töö, mida senini tean. Tegin selle siiski umbes 1 aasta jooksul ära, ühtlasi viimistledes üksikuid detaile, nüansse, koondades laialivalguvusi jne. Ainuke uus lõik on õitsiliste sissetulek, kus endise poiste laulu (mis väga igav ja vesine tundus) asendasin «Mustjala rongkäiguga».

Lõpuks üks puht-tehniline märkus: mäletan, et kirjutasin «Krati» esialgse partituuri suurelt osalt ilma ettevalmistavate visanditeta kohe tindiga puhtalt, olles varem peas järele kaalunud muusikalise arenduskäigu. Sealt klaviiri välja kirjutades olin hädas, sest sageli oli motiivide arendus omaette iseseisvam ja akkordid laiema ulatusega kui see klaveri jaoks sobiv.

Ent nüüd restaureerimise juures tundus, et olin talitanud päris õigesti, partituuri pilt näis loomulikumana kui mitmeski oma hilisemas teoses, kus olin enne kirjutanud visandilise konsepti, mis klaveril mängitav, ja alles sellejärele asunud partituuri lõplikule kujundamisele. Milline töömeetod komponeerimisel õige on, on muidugi maitse küsimus ja pole mõtet seda siinkohal pikemalt arutada.

Elfriede Tubin

Osalised:

Kratt	— ENSV teen. kunstnik Tiiu Randviir ✓ Juta Lehiste Tamara Soone
Peremees	— Väino Aren Endrik Kerge ✓
Peretütar	— Tatjana Maiste Olga Tšitšerova ✓
Sulane	— Tiit Härm Jüri Lass ✓
Tark	— Verner Loo Peeter Roos ✓
Vanakuri	— Herman Gorohovnikov David Šur ✓

Höbe, kuld, orjad, viirastused, talgulised, öitsilised, maksamerelised.

Höbe	— Svetlana Balojan, Tamara Jamštššina, Berta Krumm, Maire Loorents, Natalia Lukaševitš, Teesi Mõtus, Helga Ojalo, Aimi Rumessen, Aigi Rüütel, Larissa Skljanskaja, Elve Uustalu.
Kuld	— Tamara Jamštššina, Larissa Kaur, Juta Lehiste, Natalia Lukaševitš, Helga Ojalo, Olga Tšitšerova.
Talgujäär	— Anton Bome või Peeter Karell
Kolm maksamerelist	— Milvi Kõnnusaar või Larissa Skljanskaja, Anton Bome ja Peeter Karell või Peeter Roos ja David Šur.
Orkestri solistid	— Vera Vetting (klaver) ENSV teen. kunstnik Hugo Schüts (viul)
Ballettmeistrid-repetiitorid	— VNFSV teen. kunstnik Niina Ulanova Ago Herkül
Koormeister	— Uno Järvela
Kontsertmeistrid	— Imbi Jürisoo, Elna Sommer, Ira Trilljärv, Vera Vetting
Etenduse juht	— Leida Joonson

Osalised:

- ENSV teen. kunstnik
Tiiu Randviir ✓
Juta Lehiste
Tamara Soone
- Väino Aren
Endrik Kerge ✓
Tatjana Maiste
Olga Tšitšerova ✓
- Tiit Härm
Jüri Lass ✓
Verner Loo
Peeter Roos ✓
- Herman Gorohovnikov
David Šur ✓

d, viirastused, talgulised, õitsilised, maksamerelised.

- Svetlana Balojan, Tamara Jamštššina, Berta Krumm, Maire Loorents, Natalia Lukaševitš, Teesi Mötus, Helga Ojalo, Aimi Rumessen, Aigi Rüütel, Larissa Skljanskaja, Eive Uustalu.
- Tamara Jamštššina, Larissa Kaur, Juta Lehiste, Natalia Lukaševitš, Helga Ojalo, Olga Tšitšerova.
- Anton Bome või Peeter Karell
- Milvi Kõnnusaar või Larissa Skljanskaja, Anton Bome ja Peeter Karell või Peeter Roos ja David Šur.

- Vera Vetting (klaver)
ENSV teen. kunstnik Hugo Schüts (viul)
- VNFSV teen. kunstnik Niina Ulanova
Ago Herkül
- Uno Järvela
Imbi Jürisoo, Elna Sommer, Ira Trilljäär, Vera Vetting
- Leida Joonson

tiitorid

Laialt levinud kujuks eesti mütoloogias on inimese kätega tehtud ja kuradi poolt omaniku hinge eest elavaks muudetud tont, kes lendab pimedas taeva all, tulejuga taga, ja veab omanikule vara kokku. Selleks võtab ta naabertaludest raha, vilja, piima ja muud. Kuid varavedaja tondi omaniku elu on sellejuures pidevas ohus.

Võib oletada, et niisuguste kujutelmade aluseks olid minevikuinimesele mõistatuslikud loodusnähtused, nagu äike, tähesadu, lend- ja sabatähed, virvatuled, virmalised jne., samuti aga seoses klassiühiskonna tekkimisega üha suurenev varanduslik ebavõrdsus ja probleem, miks ühed inimesed elavad jõukamalt kui teised.

Selle varavedaja kohta esineb eesti keeles ligi veerandsada nime nagu kratt, pisuhänd, tulihänd, puuk, päär, miisu, varp, lendva, vedaja, varakandja jne.

Maksamerelisteks kutsub rahvasuu neid, kes oma hinge on müünud kuradile. Maksamerelised käivad koos pidutsemas ning vehklevad puukirveste ja -möökadega. Sellest tekkivat virmalised.

KRATT

Sisuseletus

I vaatus

1. pilt. Neljapäevaöö. Varaahne peremees tantsib linnu kombel põllu ääres lõksetule ümber, püüdes kuldraha kasvama panna. Mööduv tark soovib parem teha krati, kes omanikule kõik ihaldatud varad kokku kannab. Veenmiseks manab tark peremehe silmade ette nägemuse hõbedast, kullast ja kalliskividest, mida kratt kõik võiks tuua.

Peremees on vaimustatud ja asub targa juhatusel kohe kratti tegema. Juba samal ööl pannakse kokku krati kere. Üldse kestab töö kolm üksteisele järgnevat neljapäevaööd, kusjuures peremees igal korral ristteel kõigi nelja tuule poole hõigates vanakurja kutsub, et kratile hinge sisse saada. Kolmandal ööl ilmubki kutsutu ja paneb peremehe nimetissõrmest võetud kolme tilga verega kratile hinge sisse. Sellega on aga peremees oma hinge vanakurjale müünud.

Elavaks saanud kratt tormab peremehele kallale ja lööb talle pähe, et vanakuri ta hinge kohe kätte saaks. Ettenägelik tark on peremehele selle vältimiseks raudpaja pähe pannud.

2. pilt. Peremehe talus oodatakse talgulisi põllult õhtule. Peretütar ja sulane teevad viimaseid ettevalmistusi. See kujuneb mõlemapoolseks kelmikaks vallatlemiseks. Peremees, kes vaese noormehe lähenemist oma tütrele ei salli, saadab pahaselt sulase põllule ja tütre tuppa ning läheb ise aita kratti söötma.

Tulevad ülemeelikud talgulised, nendega koos sulane, kes ehib peretütre pärjaga. Algavad tantsud ja talgunaljad. Palju lõbu teeb talgujäär. Kui peremees oma tütart jälle sulasega

koos näeb, vihastub ta ning kihutab sulase talust minema. Et talgulised hoiavad sulase poole, ajab peremees ka nemad minema.

Üksi jäänud, saadab peremees krati vara tooma. Peagi ilmub see koormaga tagasi, mida peremees hindab rahulolevalt.

Taevakaarel paistavad vehklevad maksamerelised. Ka peremees sõidab krati abiga maksamereliste hulka. Seda juhtub salaja pealt nägema talust lahkuv sulane. Uudishimust aetuna teeb ta esialgu kõik järele, mis peremees ees tegi. Kui aga kratt tahab sulast lendu aidata, saab siiski hirm ta üle võimust ning ta lööb kirvega kratile jalga. Haavatud kratt tormab sulasele kallale. Viimases hädas pöörab sulane juhuslikult kirvetera krati poole — selle vastu on kratt võimetu. Sulasel õnnestub põgeneda.

II vaatus

1. pilt. Külaneid tulevad lauldes metsa õitsiliste juurde tantsima. Siin kohtab talust minema aetud sulane peretütart. Õnnelikena eemalduvad nad teistest, et olla kahekesi.

Eemalt hakkab paistma kummaline valgus. See on oma koormaga koju lendav kratt. Sulasel tekib kiusatus kratti kimbutada ja ta tõmbab pussiga maasse nõiaringi, mille sisse kratt on sunnitud maanduma. Õitsiliste narritamisest raevunud kratt ei pääse siit enne välja, kui sulane lõpuks kartlikumate palvel pussi maast tõmbamisega nõiaringi avab.

Kratt tormab oma peremehele kätte tasuma.

2. pilt. Konnarasvast küünla ümber pidutsevad vanakuri ja maksamerelised, teiste hulgas ka peremees. Ekstaatilisele lõbutsemisele teeb lõpu peremehe talust paistev tulekahjukuma. Peremees hakkab jooksmas kodu poole, kuid talle tungib kallale kratt, kes on talu põlema pannud. Asjatult püüab peremees kratti sõnakuulmisele sundida. Viimane kägistab oma valdaja ja vanakuri saab selle hinge endale.

Õitsilised tunnevad võikas laibas ära ahne peremehe.

Esikaanel reproduktsioon Kristjan Raua joonistusest «Kratt viija».

Hind 10 kop.